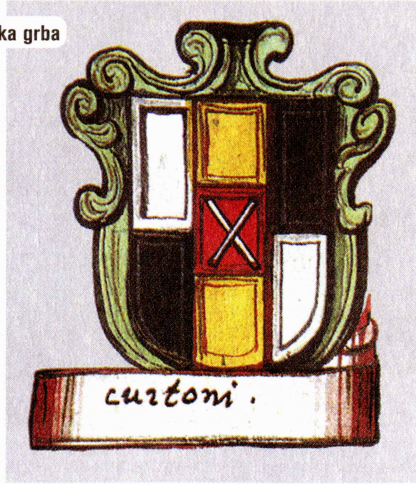

Rodbinska grba

Pečat ljubljanskih županov iz 16. stoletja

Ljubljanski župani

Zgodovinski arhiv Ljubljana je izdal knjigo Ljubljanski župani skozi čas, 1504–2004, ki sodi v sklop lanskega praznovanja 500. obletnice izvolitve prvega ljubljanskega župana. Že lanskega oktobra je bila v sodelovanju Zgodovinskega arhiva Ljubljana in MOL v galeriji Kresija odprta razstava Ljubljanska mestna uprava skozi čas.

V nasprotju z razstavo, v kateri je bil predstavljen zgodovinski razvoj vseh segmentov mestne (samo) uprave oziroma njihovih arhivskih virov, je sedanja knjiga posvečena le enemu segmentu te samouprave, in sicer najvišjemu organu mestne samouprave oblasti – županski funkciji.

Ljubljana je bila v svoji zgodovini posebno in pomembno mesto. Bila je glavno mesto dežele Kranjske in Ilirskih provinc, središče Slovencev, glavno mesto federalne enote (republike), danes pa je prestolnica samostojne države, članice evropske skupnosti. Prav tako je tudi njeno župansko mesto – izpostavljeno in odgovorno. Predstavniki ljubljanskih meščanov so oblikovali razvoj mesta in si zaslužijo biti zapisani kot soustvarjalci njegovega napredka.

109 županov

V poltisočletnem obdobju (1504–2004) je Ljubljano predstavljalo

in vodilo 109 županov in 4 županje. Kdo so bili ljubljanski župani in županje? Kje so se rodili, šolali? Kdaj so opravljali župansko funkcijo? Kakšni so bili na pogled, kakšen je bil njihov rodbinski grb ali pečat mestne uprave? Kako so se podpisovali in kaj je bilo pomembno ali zanimivo med njihovim županovanjem? To so bila vprašanja, ki so si jih avtorji pričujoče knjige postavili na začetku raziskovanja.

Knjiga, katere avtorji so zgodovinarji in arhivisti Zgodovinskega arhiva Ljubljana, nam v kronološkem redu predstavi posameznike in posameznice, ki so v petstoletnem obdobju v Ljubljani opravljali župansko službo. Predstavljene so samo tiste osebe, ki so župansko funkcijo uradno opravljale, ne glede na to, kako so bili izvoljeni oziroma imenovani na to funkcijo, in ne glede na to, kako so se formalno imenovali. Namenoma pa so izpuščeni vršilci dolžnosti županov ali županski namestniki. Pri vsakem županu so poleg biografskih podatkov predstavljene njegove zasluge za razvoj naše prestolnice, točneje, kaj se je v času njihovega županovanja pomembnega zgradilo ali zgodilo v Ljubljani.

Lanthieri, Khisl ...

V uvodnem delu so avtorji prikazali razvoj županske funkcije skozi preteklih pet stoletij do danes. Nato sledi kro-

nološki pregled posameznih županov. Za obdobje od leta 1504 do 1820 je predstavitev pripravil dr. Damjan Hancič. Iz tega obdobja velja omeniti župane, kot sta prvi ljubljanski župan Janez Lanthieri in prvi protestantski župan Vid Khisl. Zelo zanimiva sta tudi župana oče Lenart (protestant) in sin Andrej Hren (katoličan). V 17. stoletju velja omeniti župana Ludvika Schönleba in Janeza Krstnika Dolničarja. Konec 18. stoletja je prišlo do sprememb v organizaciji ljubljanske mestne samouprave oziroma uprave, saj je bilo za približno 70 let končano obdobje, ko je bil župan izključno predstavnik mestne samouprave in je postal predvsem organ vladarjevih centralnih organov. Prvi tak "reformirani" župan je bil dr. Jožef Potočnik. V

času francoskih Ilirskih provinc so za župana postavili Antona Codellija.

Župane v obdobju od leta 1820 do 1945 v knjigi predstavlja mag. Sonja Anžič. V začetku tega obdobja je bil župan še predstavnik oziroma organ centralnih oblasti, po letu 1850 pa z "občinskimi redi" župan spet postane organ mestne samouprave. Ni pa bil voljen neposredno, ampak ga je na to funkcijo moral izvoliti mestni svet. Iz tega obdobja izhajajo širši javnosti najbolj znani ljubljanski župani: Janez Nepomuk Hradecky, Mihael Ambroz, Etbin Henrik Costa, Peter Grasseli, predvsem pa Ivan Hribar in dr. Ivan Tavčar. Obdobje se končuje z drugo svetovno vojno, ko je leta 1942 italijanski okupator na mesto odstavljenega župana dr. Jura Adle-

šiča postavil generala Leona Rupnika, ki je funkcijo opravljal do oktobra 1943.

Obdobje po drugi svetovni vojni do danes nam predstavi Tatjana Šenk. To obdobje zaznamuje uvedba nove družbene ureditve, ki se je kmalu odrazila tudi v organizaciji mestne samouprave. Nekdaj notna ljubljanska mestna občina je bila razdeljena na več občin, župani pa se formalno niso imenovali župani, ampak predsedniki. Iz tega obdobja velja med njimi omeniti prvega povojnega župana Pavla Lunacka, pisatelja Fra-

Andrej Hren, župan v obdobju 1599–1600 in 1602–1604

Pečat mesta Ljubljane iz konca 18. stoletja

Ivan Hribar, župan v obdobju 1896–1910

na Albrehta, nekdanjega partizanskega komandanta Jako Avšiča, sodnika dr. Helija Modica. V osemdesetih letih 20. stoletja dobi Ljubljana tudi prvo županjo; to je bila Tina Tomlje. Sledila ji je Nuša Kerševan. Prvi demokratično izvoljeni župan po drugi svetovni vojni je bil inž. Jože Strgar. Od leta 1994 je Ljubljana spet enotna občina, župan pa se voli na neposrednih volitvah; prvi neposredno izvoljeni župan je bil dr. Dimitrij Rupel. Sledila mu je Viktorija Potočnik, njej pa Danica Simšič, sedanja županja MOL.

Predstavniki mesta

Pred letom 1504 je funkcijo župana v Ljubljani opravljal mestni sodnik; ta je poleg sodne funkcije opravljal tudi različne upravne naloge. Njegov mandat je trajal eno leto; prvi listinsko dokazljiv ljubljanski mestni sodnik (Urban Pucel) je izprijčan v letu 1269. Mestno oblast so v tem "predžupanskem" času sestavljali: mestni sodnik ter notranji (12 članov) in zunanji svet (24 članov). Prvi je zastopal interese bogatejših meščanov in je bil v bistvu edina prava oblast v mestu (nekakšna mestna vlada), drugi pa je imel veliko manj pristojnosti. Poleg teh je od leta 1472 delovala še t. i. skupščina, ki je štela 64 članov in je bila sestavljena iz širšega sloja meščanov. Ob vsakokratnih "volitvah" je imel zunanji svet kot širši organ pravico odpoklicati iz notranjega sveta kot ožjega organa določeno število članov, potem pa je notranji svet sam imenoval (kooptiral) nove člane iz širšega sveta, pri čemer ni smel izbrati tistih članov, ki so bili pred tem odpoklicani. Ta sistem imenujemo mutacija. Mutacija

v ljubljanskem notranjem svetu je bila odpravljena z odlokom cesarja Ferdinanda 7. decembra 1628 in od tedaj je bil mandat notranjih svetnikov dosmrten. V zunanjem svetu pa je bila mutacija odpravljena sredi leta 1692.

Delitev oblasti

29. februarja 1504 je kralj Maksimilijan I. z listino, izdano v Augsburgu, Ljubljani dovolil za upravne naloge voliti samo župana kot najvišji politično-upravni organ. Tako je mestni sodnik poslej opravljal samo sodne posele, župan pa upravne. Mandat obeh je trajal eno leto; na svoji funkciji sta bila lahko izvoljena tudi večkrat zapovrstjo. Župana so volili na petek pred dnevom sv. Marjete (20. julija), sodnika pa na dan sv. Jakoba (25. julija). Ob tem pa je treba povedati, da je bila delitev med županom in sodnikom smiselna v starejših časih, ko je bil sodnik še imenovan kot organ mestnega gospoda (v tem primeru deželnega kneza), župan pa voljen s strani meščanov. Zato so bili župani v starejših habsburških mestih precej pogosti. Ker je Ljubljana že zelo zgodaj imela pravico do volitve mestnega sodnika, je do župana v primerjavi z drugimi notranjeavstrijskimi deželnimi središči prišla razmeroma pozno, pa še to bolj iz prestižnih razlogov kot iz potrebe. Kljub temu je bila Ljubljana v tistem času edino mesto na Kranjskem, ki je smela voliti župana kot najvišjega nosilca mestne avtonomije, kajti druga kranjska mesta in trgi so še naprej volili mestnega oziroma trškega sodnika. Župan je moral po besedah listine kralja Maksimilijana iz leta 1504 "imeti

pred očmi čast in korist vladarja in svojega mesta ter delati vse, kar je županova pravica, dolžnost in običaj". Ob izvolitvi je moral tudi priseči. Duhovščini, plemstvu in podložnikom je cesar ukazal, da župana pri upravljanju dolžnosti ne smejo v ničemer ovirati.

V času reformacije, katere privrženec najdemo tudi med ljubljanskimi župani, se je deželni knez prek vicedoma vtikal v volitve županov in skušal doseči izvolitev katoličana, kar pa mu zaradi protestantske večine v mestnem svetu ni vedno uspelo. Z rastočim absolutizmom po končani protireformaciji pritisk deželnega kneza na mestno samoupravo sicer ni prenehal, kljub temu pa v tem obdobju ni prišlo do odkritega nastopa proti njej in Ljubljana jetako kot druga notranjeavstrijska mesta vse do konca 18. stoletja obdržala neko stopnjo samoupravne mestne avtonomije. Mesto je še vedno prosilo in dobilo pri deželnem knezu potrditev svojih starih pravic in svoboščin.

Naloge župana

Kakšen naj bi bil "zgleden" ljubljanski župan in katere so bile njegove glavne naloge, kaže cesarjeva inštrukcija mestu Ljubljani iz leta 1718. Tako aktualni župan ni smel izrabljati svojega vpliva pri volitvah novega župana; poskrbeti je moral, da so se prispele prošnje hitro predložile mestnemu svetu v reševanje; za odloke višjih oblasti pa je moral župan poskrbeti, da so se kar najhitreje uresničevali. Župan naj bi bil tudi poskrbel, da so se vsi njegovi svetovalci udeleževali sej, da se je vsak prepri v mestni upravi hitro polegel; sicer pa je moral tudi poskrbeti, da se prepreči "vse

škodljivo sovraštvo in natolcevanje". Prav tako je moral vse od višjih oblasti prispele odloke odpirati v navzočnosti mestnega sveta, če pa tega ni bilo mogoče sklicati, vsaj v navzočnosti mestnega sodnika, pisarja in dveh ali treh svetovalcev; pozneje pa naj bi se vsebina odlokov prebrala celotnemu magistratu. Na vsako sejo je moral župan povabiti zunanje svetovalce, in sicer po vrstnem redu t. i. svetovalne tabele. Na sejah sta bila lahko navzoča kvečjemu še namestnik špitalskega mojstra in namestnik blagajnika. Župan je moral zastopnikom in pooblaščenecem zunanjega sveta in občine dovoliti, da so se sešli, kadar so to želeli. Vsi mestni uradniki, ki so kakor koli poslovali z denarjem, so morali županu vsako leto predložiti obračun svojega poslovanja. Zanimiva je bila tudi navada, da je moral župan, če je želel odpotovati iz mesta, za to dobiti dovoljenje notranjega sveta in imenovati namestnika. Vse seje mestnega sveta so se morale opravljati na rotovžu. Župan brez vednosti mestnega sveta ni smel izdati nobenega dekreta, ničesar posoditi, prav tako ničesar mestnega odtujiti, prodati ali darovati; moral pa je tudi skrbeti za poplačila mestnih posojil in izterjavo mestnih dolgov. Vsakoletni odstop dotedanjega župana je potekal tako, da je notranji svet poslal dva svoja člana, da sta dotedanjega župana v slovesnem spremstvu pripeljala na rotovž. Župan je z nagovorom odložil svojo službo in oddal znake svoje službe: usnjeno torbo, v kateri so bile shranjene mestne listine in važnejši spisi, mestne ključne in mestno skrinjico. Nato se mu je mestni sodnik zahvalil za dote-

Dr. Juro Adlesič,
zadnji predvojni župan

Leon Rupnik,
župan v letih 1942–1943

Jaka Avšič,
župan v obdobju
1951–1953

» danje delo, potem sta ga dva člana notranjega sveta spet pospremila domov.

Pojav magistrata

Opisana ureditev se je obdržala vse do konca 18. stoletja, ko je absolutistični vladar v začetku osemdesetih let 18. stoletja podobno kot na druga področja družbenega in političnega življenja zelo radikalno posegel tudi na področje lokalne oz. mestne avtonomije. Že jeseni leta 1783 je izdal ukaz o preoblikovanju mestne uprave na avstrijskem ozemlju: najprej za glavno mesto Dunaj. Za Ljubljano so spremembe pripravljali od konca leta 1783 do začetka leta 1785. Ob pregledu mestnega gospodarstva so ugotovili slabo poslovanje z mestnimi financami in veliko zadolženost mesta; mestni dolgovi so znašali okrog 160.000 gld. Tako se je v letu 1785 končalo leta 1504 začeto obdobje, ko sta bila na čelu ljubljanske avtonomije mestni sodnik in župan. V tem obdobju je bila funkcija mestnega sodnika popolnoma odpravljena. Od tedaj dalje si je moral župan pridobiti od okrožnih (kresijskih) centralnih organov t. i. spričevalo izvoljivosti. Tako je bila na mesto župana in magistratnega svetnika lahko izvoljena le takšna oseba, ki je opravila izpit na apelacijskem sodišču in ji je gubernij izstavil dekret o primerni kvalifikaciji. S tem je osrednja oblast ostro posegla na področje lokalne oz. mestne samouprave. Na čelu mestne samouprave je bil župan s tremi svetniki, ki so skupaj z mestnim tajnikom prevzeli pristojnosti mestnega sodnika, sindika in pisarja. Izvoljena ožja skupina je dobila ime magistrat. Župan in mestni

organi so bili stalno plačani državni uradniki in zato ne toliko zastopniki meščanstva kot organi deželnega kneza, s čimer so postali bolj ali manj le izvrševalci ukazov in nalog državnih oblasti. Od leta 1808 je župane večjih mest imenoval cesar neposredno.

V času Ilirskih provinc (1809–1813) so Francozi na področju lokalne samouprave v večjih mestih (med katera je spadala tudi Ljubljana) ustanovili komune (merije), ki jim je predsedoval župan – mair. Letem so bili dodeljeni pristavi (adjonti) in svetniki. Komune oz. "francoske" občine niso imele prave avtonomije, predstavljale so samo splošno upravno oblastvo najnižje stopnje.

Po odhodu Francozov so Avstrijci leta 1814 sicer formalno odpravili organizacijo komun, a ne popolnoma, saj so iz njih ustanovili t. i. glavne občine (Hauptgemeinden) na čelu z župani oz. "Oberrichterji". Vendar njihova pristojnost vse do sredine 19. stoletja ni bila natančno določena.

Izvolitev župana

Sredina 19. stoletja je pomenila korak naprej na področju organizacije mestne uprave. Sicer je še vedno delovala odvisno od razvoja dogajanja na državni in deželni ravni, vendar so bila sprejeta pravila oziroma "redi", ki so predstavljali uvedbo temeljev moderne mestne uprave. Cesar je 17. marca 1849, to je neposredno po objavi marčne ustave, podpisal provizorični zakon o občinah. Ta zakon je vseboval tudi določbo, da pomembnejša mesta lahko dobijo svoje statute in delujejo kot statutarne občine oziroma statutarne mesta. To je posledično pomenilo, da

so bile le-te izvzete iz splošne deželne zakonodaje o občinah in da so bile v prenesenem poročju dejavnosti podrejene sprva namestništvom, kasneje deželnim vladam (ko se le-te oblikujejo) in ne okrajnim glavarstvom. Med take statutarne občine je tedaj sodila tudi Ljubljana, saj je bila deželno glavno mesto. V letu 1850 je bil sprejet nov občinski red, takrat imenovan Začasna srenjska postava za deželno glavno mesto Ljubljano. Mesto je bilo podrejeno neposredno deželnemu poglavarju, takrat imenovanemu namestniku (Statthalter). Občinski zastop je bil sestavljen iz trideset članov (odbornikov). Ti so izmed sebe pod predsedstvom najstarejšega odbornika izvolili predstojnika: mestnega župana ali "purgermojstra". Pri volitvi župana sta morali biti navzoči najmanj dve tretjini odbornikov, izvoljen pa je bil, če je dobil več kot polovico glasov vseh občinskih odbornikov. Županov mandat je trajal tri leta. Njegovo izvolitev je moral potrditi tudi cesar. Šele po cesarjevi potrditvi je župan prisegel pred občinskim odborom in deželnim poglavarjem (namestnikom), ki mu je moral župan predložiti lastnoročno podpisano prisego. Po prisegi je župan lahko začel opravljati župansko službo. Župan je imel namestnika, ki ga je občinski odbor volil po izvolitvi župana. Njegov mandat je trajal eno leto. Nadomeščal je župana, kadar je bil le-ta zadržan.

Skrb za mesto

Župan je bil neposredni vodja magistrata; slednjega je sestavljalo še pet občinskih odbornikov, ki jih je občinski odbor volil izmed sebe za eno leto,

ter iz enega ali po potrebi več svetovalcev in potrebnih pomožnih oseb. Župan z magistratom je bil izvršilni organ občine pod nadzorom občinskega odbora. Bil je odgovoren, da so se opravila magistrata v redu opravljala. Razporejal je delo med članke magistrata in imel disciplinsko oblast nad mestnimi uradniki. Magistrat je pod vodstvom in odgovornostjo župana skrbel za mestno varstvo. Predstavljal je občino kot moralna oseba na zunaj, kakor tudi v civilnopравниh in upravnih zadevah. Imel je dolžnost izpeljati sklepe občinskega odbora. Če pa je bil mnenja, da so ti sklepi v nasprotju z občinskimi predpisi ali splošno veljavnimi zakoni, je bila njegova dolžnost, da je z izpeljavo počakal in tak sklep takoj sporočil deželnemu poglavarju.

Župan je skliceval seje, ki so bile praviloma javne. Če je župan ali najmanj šest odbornikov želelo, da se zaprejo za javnost, so to lahko naredili. Župan je moral biti praviloma navzoč na vsaki seji občinskih odbornikov. Če je kdaj manjkal, je moral biti navzoč njegov namestnik, drugače seja ni bila veljavna. Imel je dolžnost sklicati sejo tudi takrat, če je tretjina odbornikov to pisno zahtevala ali če je to odredil deželni poglavar. Vse, o čemer se je razpravljalo na seji, se je moralo zapisati v zapisnik, ki so ga podpisali župan (predstojnik), en odbornik in zapisnikar.

Župan je za svoje delo dobival plačilo in prejemke, ki jih je zanj določil občinski odbor. Člani občinskega odbora za svoje delo niso prejemali plače; edino pri opravih zunaj občine, ki so jih opravljali za občino ali v njenem imenu, so imeli pravico do primerne odškodnine iz občinske blagajne. **V. M.**